

EN DANSK LÆRERS ERFARINGER MED HOLOCAUST-UNDERVISNING

Uri Yaari

København

Da jeg blev bedt om at forelægge mine erfaringer fra undervisningen af skolebørn i Holocaustemnet, blev der udtrykt ønske om at berøre følgende tre punkter: 1. Hvad ved de unge rent faktisk om Holocaust? 2. Hvad underviser man i som voksen, som lærer, som en, der har en personlig Holocausterfaring? 3. Hvilken virkning er der opnået hos eleverne, hvor meget har de tilegnet sig i det relativt korte undervisningsforløb, og hvad betyder det for dem på længere sigt?

Disse spørgsmål vakte en del overvejelser hos mig. At jeg skal gøre rede for, hvad unge mennesker ved, må jo betyde, at der er et ønske om, at de skal vide noget. Ellers ville spørgsmålet ikke interessere os. Vi kæmper mod historieforfalskning. Er det, fordi en kommende generation skal kende sandheden for sandhedens skyld? Eller hvorfor skal de ellers kende den?

Når vi spørger os selv om »den historiske sandhed« – og det behøver ikke at være i netop denne sammenhæng – kan vi let blive ret forvirrede. Hvad er den historiske sandhed? Hvad er det, der er værd at vide? Man må vel også have en holdning til den. Hvad kan man overhovedet stille op med en viden, ja, hvad kan man overhovedet vide, så længe man ikke har en holdning til det, der sker?

Det, vi føler som væsentligt, er derfor vel, hvilken lære man kan og skal drage af Holocausthistorien. Og for en lærer: Hvordan skal denne historie berettes om for de unge, så de drager den lære, der synes os væsentlig?

Og så er vi allerede på meget gyngende grund. Læren, der kan drages, er jo i så høj grad afhængig af, hvilken vilje til forståelse der er til stede, hvilken baggrund eleven har, og

hvilken politisk holdning. Er eleven eller tilhøveren jøde, ikke-jøde, eller måske tysker. Det vil gøre en stor forskel. Man kan derfor ikke generalisere mht. den viden, unge mennesker skal bibringes.

For at belyse, hvor store forskellene er, selv inden for den samme sektor – den jødiske – vil jeg nævne Begin, der næsten ikke kan holde en tale uden at nævne Holocaust, som han selv har oplevet, og som han benytter som argumentation for sin holdning i Mellemøstenkonflikten og for den israelske regerings handlinger. I modsætning til Begins holdning og konklusioner stod for eksempel den nu afdøde professor Ya'akov Talmon, israelsk historiker, der også har givet udtryk for sine følelser angående Holocaust, men ud fra det samme historiske materiale nåede diametralt modsatte konklusioner og holdninger til de aktuelle hændelser. Og en tredje opfattelse – fra et helt andet sted af det jødiske spektrum – findes hos Hannah Arendt, hvis opfattelse af Holocaust og dens jødiske aspekter ikke ligner de to førstnævntes på nogen måde.

Når vi taler til ungdommen, må vi først og fremmest selv vide, hvad det er, vi ønsker. Det må da vel være tanken, at vi ønsker at fremhæve det universelle, noget i retning af det menneskelige, som det kom til udtryk i Holocausttiden i bedste og værste forstand. Så må det være vores tanke, at vi derved kan hjælpe ungdommen med at skelne mellem godt og ondt, hjælpe den med at vælge og vrage i de situationer, der nu og fremover vil opstå.

Jeg nævner alt dette for at understrege, at vi, de voksne, lærerne, har helt forskellige forudsætninger, når vi taler om Holocaust, når vi tænker på Holocaust, når vi prøver at undervi-

se »i« Holocaust. Hvis man da overhovedet kan det. Derfor kan jeg ikke sige det mindst om danske erfaringer. Højest noget om mine egne.

Alle, der har med ungdommen at gøre, alle, der har været i en undervisningsituation, ved, hvor væsentligt det er at fange tilhørernes opmærksomhed. I skolen stopfodrer vi børnene med facts – fysik, matematik, dansk, geografi og historie – det er et væld af enkelte krummer fra den store viden. Mange af os er nået frem til den overbevisning, at undervisningen ikke fortrinsvis bør være nogen indoktrinerende katekisme. Blandt andet ud fra erkendelsen af, at hvis man fortæller unge mennesker, hvad der er godt og hvad der er dårligt, vil det ikke få den ønskede virkning.

Der opnås bedre resultat, hvis læreren bare har sin egen holdning. Den må jo gennemskinnes alt hvad han siger, hver eneste sætning. Så kan man have et vist håb om, at nogle af eleverne opfatter holdningen og tager stilling. Det angår også de emner, vi måske ønsker at sætte i forbindelse med Holocaust: Tolerance, humanisme. Så kan man håbe, at noget smitter af, at der vækkes en følsomhed imod diskriminering.

Man kan ikke forvente umiddelbare, direkte resultater af en undervisning om Holocaust, selv om det kan have en stor momentan virkning.

Før jeg underviser om Holocaust, må jeg tage stilling til en masse spørgsmål. Formålet er ikke så klart som i matematikundervisningen, men selv matematikkens mål og midler kan diskuteres og bliver diskuteret. Så meget desto mere her. Drejer det sig om, at eleverne skal have mere forståelse for og sympati med jøderne? Skal de opnå en større bevidsthed om diktaturets farer? Eller er det massepsykosens farer og det godes skrøbelige kår. Er det først og fremmest det, vi kalder fornemmelse for menneskelig solidaritet, jeg vil opnå?

Det sker da også, at jeg opnår resultater, jeg ikke har ønsket. Hvad jeg ønsker, er én ting, hvad jeg gør, en anden, og hvad jeg opnår en tredje. Hvilke biprodukter kan min fortælling, min forklaring, min undervisning afleje hos tilhørerne? Den, der har set Holocaustfilm, læst Holocaustbøger, hørt førstehåndsberetninger, må være klar over, at alt dette hos nogle kan øge en voldsmentalitet, en forråelse. De vittigheder, vi hørte efter Holocaustserien, er et lille bevis herfor.

Vi kan ikke forhindre, at det hele, hos mange eller nogle, opfattes som endnu en spæn-

dingshistorie, at det altså misforstås på en grusom måde.

Professor Bauer fra Israel har for nylig i en artikel vendt sig imod, at de 6 millioner jødiske ofre nævnes på linie med andre folks ofre. Han mener, at det specielle, det unikke må fremhæves. Det må siges klart, at dette var noget andet, at udryddelsen her blev sat i system, at den blev gennemført helt koldblodigt, at formålet var et folks udryddelse.

Når jeg som pædagog står over for Bauers postulat, må jeg spørge mig selv, om hans krav ikke skader mit formål. Siger jeg, at det, der skete, var noget enestående, det værste, der nogensinde er hændt, det værste, der overhovedet kan hænde, så bliver alt andet stillet i skyggen af denne ene hændelse, bliver næsten afkriminaliseret. Dette siges ikke i en diskussion om historisk sandhed, men som led i en pædagogisk overvejelse.

Jeg har *undervist* om Holocaust i Israel og i Danmark. Og for tiden arbejder jeg på en tosproget dansk-tysk skole, hvor der er både tyske lærere og elever. Også dér har jeg fortalt om Holocaust. Endda i matematiktimerne. Ikke som emne, men 20-30 minutter om ugen over en tre-årig periode. Og det er meget svært for mig i dag at bedømme, hvad det har nyttet. Jeg kan godt sige, at børnene syntes, det var vældig spændende. De reagerede, som man kunne forvente. De skelnede mellem ret, rimeligt, forkert, ondt, forbryderisk. Men ud fra deres spørgsmål kunne jeg godt få mine tvivl om, hvor dybt forståelsen egentlig har været – og hvad der ville blive tilbage til sidst.

Efter Holocaustserien i TV har jeg haft samtaler med en 9. klasse, og oplevet, hvor forskellige reaktionerne kan være. Nogle havde ikke forstået ret meget af det hele, mens andre, ganske få, blev grebet af emnet, bad om litteratur, kort sagt blev engagerede.

Jeg har også prøvet at fortælle om Holocaust i en sjette klasse. De ville gerne høre om det, endda meget gerne, men deres interesse rakte næppe ud over selve handlingsforløbet.

Jeg har haft en meget stærk oplevelse med mine kolleger på skolen. Tyske kolleger, der dog ikke selv har oplevet krigen. Der var stærkt modsatte reaktioner. Den ene af chok, forfærdelse. »Hvordan kan det være gået til, at jeg egentlig ikke ved ret meget om det, at jeg ikke har interesseret mig for det, at mine forældre aldrig har snakket med mig om det. Vi må tale mere om det.« Den anden holdning, lukket, distanceret. »Det vil jeg ikke høre no-

get om. Jeg har nok i mine egne problemer. Det angår ikke mig.« Begge holdninger er typiske.

I Israel har det været helt anderledes. For israelske børn er det ikke svært at identificere sig med deres forfulgte og tilintetgjorte familier. Det er ikke svært at få den »ønskede« reaktion frem, og når jeg skriver ønskede i gæseøjne, så er det, fordi vi, som allerede nævnt, ikke rigtigt ved, hvad vi egentlig ønsker. Israelske børns reaktion kan kort sammenfattes i følgende: »Dette hverken skal eller kan ske for os. Dette kan vi egentlig slet ikke forstå, hvorfor gjorde de ikke modstand. Vi skal nok vide at slå fra os, hvis nogen prøver igen«.

De israelske børns udsagn viser måske tydeligst, hvor svært eller umuligt det er at identificere sig. I virkeligheden er det umuligt at begribe nogen til bunds. Hverken ofrene eller bødlerne.

Jeg har været i den specielle situation, at jeg har kunnet fortælle egne oplevelser. Jeg har selvfølgelig måttet erkende, at man ikke kan give en oplevelse videre. Man kan videregive en beskrivelse af oplevelsen, ikke selve oplevelsen. Før jeg skrev min skolebog om Holocaust, måtte jeg gøre mig visse overvejelser – hvordan fanger man interessen – hvad vil man egentlig sige – og at disse to ting ikke behøver at være i overensstemmelse med hinanden. Men begge er nødvendige ingredienser.

I bogen fortæller jeg om den sidste fangeappell i Auschwitz. Jeg skriver: »Jeg var altså med til en enestående historisk begivenhed.« Og i næste sætning: »Det var i hvert fald ikke det, jeg tænkte på. Jeg tænkte – hvordan skal jeg overleve, hvordan skal jeg få mad.« Der er altså to helt forskellige lag. Dels, hvad jeg rent faktisk følte og oplevede, og dels, hvad jeg senere har forstået, erkendt – at der var tale om et historisk forløb, at jeg var tilstede ved et historisk vendepunkt.

Alt dette og mange andre oplevelser udgør

tilsammen mit bevidsthedsplan. Der er så mange lag, så mange oplevelser – så mange bevidstheder. Når jeg skal videregive noget af dette til børn og unge mennesker, må det være farvet af, hvordan jeg nuancerer min undervisning, min fremstilling af oplevelsen – hvilken side af den, der får hovedvægten. Spørgsmålet er så, hvad der bliver tilbage hos barnet. Det er i hvert fald ikke min oplevelse som sådan. Det bliver en oplevelse af, hvad jeg har fortalt, og forståelsen eller opfattelsen bliver bestemt af, hvor levende jeg har været i stand til at fortælle. Og hvor intensivt der blev lyttet. Det bliver også til en oplevelse, men den er en hel del dimensioner mindre.

Drøfter vi Holocaustundervisningen i Danmark eller i Norden, må vi ikke glemme at de allerfleste af de lærere, der skal stå for undervisningen, ikke selv har oplevet det. De har dannet sig indtryk fra bøger, artikler, film og diskussioner. Nogle har måske hørt personlige beretninger. Hvor mange dimensioner er der så yderligere gået tabt?

For eleverne er det en brik af oplevelse eller lærdom blandt alle de mange, mange andre brikker, som eleven enten tager til sig eller forkaster eller glemmer. Kan det overhovedet blive det enestående, som vi tilstræber? Jeg er bange for, at virkningen hos de fleste kun bliver overfladisk og flygtig, uanset, om emnet er blevet behandlet koncentreret i et to-tre ugers forløb, eller om det indgår i historieundervisningen. Eller om nogen beretter om personlige oplevelser. Hos nogle få vil man kunne vække interessen, som vel iøvrigt vil være præget af en grundholdning, der er opbygget før de har lyttet til Holocaustberetningen og derfor gør det muligt for dem at lytte til den med udbytte, at få en dybere forståelse, at blive engageret.

Jeg mener altså, at Holocaustundervisning kun kan være af værdi, når et vedvarende forarbejde er gjort, så eleverne er åbne og modtagelige til at høre vores beretning om Holocaust.